

ЛАЦІНСКІ ШРЫФТ ЯК СРОДАК АКТУАЛІЗАЦЫІ ПРАГМАТЫЧНАГА ПАТЭНЦЫЯЛУ МАСТАЦКАГА ПРАЗАІЧНАГА ТЭКСТУ

В. М. Шаршнёва

*Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова,
вул. Касманаўтаў, 1, 212022, г. Магілёў, Беларусь, shershnyova@msu.by*

У артыкуле акцэнтуюцца ўвага на прагматычных функцыях і значэннях лацінскага шрыфту ў мастацкім праявічым тэксце. Паслядоўна апісваюцца наступныя прыёмы ўвядзення сродкаў лацінскай графікі: выкарыстанне запазычанняў у тэксце ў іх зыходнай арфаграфічнай і граматычнай форме; спалучэнне лацінскай графікі з іншымі спосабамі шрыфтавага выдзялення; кантэкстуальна блізкае спалучэнне лацінскай і кірылічнай графікі; граматычнае асваенне лацінскіх слоў. Робяцца высновы адносна таго, што сродкі лацінскай графікі вылучаюцца патэнцыялам уздзеяння на чытача і выкарыстоўваюцца для павышэння інфарматыўнасці і экспрэсіўнасці выказвання.

Ключавыя словы: прагматычны патэнцыял; лацінскі шрыфт; лацінская графіка; сродкі лацінскай графікі; прагматычныя функцыі.

Прагматычны патэнцыял лацінскай графікі ў сучасных беларускіх мастацкіх творах заключаецца ў павышэнні інфармацыйнай насычанасці тэксту, якая дасягаецца, з аднаго боку, дзякуючы лінгвістычнай і асацыятыўнай сувязі з мовай-крыніцай, а з другога боку – дзякуючы ўваходжанню ў сістэму беларускай мовы шляхам выкарыстання ў тэксце для пабудавання канкрэтных выказванняў у працэсе камунікацыі. У мастацкім тэксце «іншамойныя элементы ўступаюць у парадымматычныя адносіны са спрадвечнай лексікай, набываюць <...> новыя адценні значэнняў і выкарыстоўваюцца для фарміравання камунікатыўнай мэты выказвання» [3, с. 8]. Уступаючы ва ўзаемадзеянне з прывычна аформленымі моўнымі адзінкамі, па-лацінску аформленыя словы служаць для рэалізацыі аўтарскіх інтэнцый. Па сутнасці, прагматычная маркіраванасць і выразнасць сродкаў лацінскай графікі абумоўлена іх кантрастам з літаратурным тэкстам, што робіць эфект падманутага чакання, дзякуючы якому чытацкая ўвага факсіруецца на іншамойным афармленні адзінкі і, адпаведна, на той інфармацыі, якую яна перадае.

На думку У. А. Звягінцава, лацініца «дэманструе выкарыстанне прэсупазіцый, г. зн. “схаваных” сэнсаў, падтэкстаў, якія не толькі маюць

месца ў любым тэксце, але і аказваюць вырашальны ўплыў на пабудову тэксту» [2, с. 40].

Прыцягваючы да сябе ўвагу, лацінскія напісанні прымушаюць чытача не толькі ўнікнуць у глыбінную сутнасць іх сэнсу, але і патлумачыць прычыны іх нечаканага вылучэння. У выніку прагматычная акцэнтuaцыйная функцыя непазбежна перарастае ў атрактыўную, накіраваную на стымуляванне чытацкага інтарэсу.

Для сучаснай мастацкай літаратуры ўласцівыя наступныя прыёмы ўвядзення сродкаў лацінскай графікі:

1 – выкарыстанне запазычанняў у тэксце ў іх зыходнай арфаграфічнай і граматычнай форме, г. зн. форме, уласцівай мове-крыніцы;

2 – спалучэнне лацінскай графікі з іншымі спосабамі шрыфтавога выдзялення (вялікія літары, курсіў, двукоссе і інш.);

3 – кантэкстуальна блізкае спалучэнне лацінскай і кірылічнай графікі;

4 – граматычнае асваенне лацінскіх слоў.

1. Выкарыстанне запазычанняў у тэксце ў іх зыходнай арфаграфічнай і граматычнай форме можна патлумачыць тым, што ў пісьмовым маўленні істотнае значэнне мае кантраст графічнай формы мовы-крыніцы з кірылічнай беларускамоўнай графікай. Гэты кантраст дазваляе аўтару затрымаць увагу рэцыпіента. Як сцвярджаюць С. Уладзімірава і Н. Касталомава, «іншамоўныя ўкрапанні, уключаючыся ў мастацкую сістэму твора, уступаюць у актыўнае ўзаемадзеянне з блізкім да іх асяроддзем тэксту-рэцыпіента і перадаюць прадметна-лагічную і эстэтычную інфармацыю. У сілу сваіх лінгвістычных асаблівасцей запазычанні валодаюць прагматычнай накіраванасцю і прыцягваюць увагу чытача» [1].

Пры аналізе лацінскай графікі перш за ўсё мэтазгодна вылучыць варварызмы – шырокавядомыя словы і словазлучэнні тыпу *ego* – я, *lex talionis* – закон адплаты (М. Касцюкевіч), *post scriptum*, *P. S.* прыпіска да закончанага і падпісанага пісьма (А. Глобус, М. Прохар) і інш.

Варварызмы характарызуюцца не толькі сістэмна-моўнымі, але і функцыянальна-прагматычнымі асаблівасцямі. Пры іх ужыванні ў мастацкім тэксце адзначаецца тэндэнцыя набываць не проста прагматычнага кампанента ў лексічным значэнні слова, але і наогул маральнага зместу выказвання, напрыклад:

...«*Memento mori*» – «помні пра смерць».

Гэта – мы цытуем часта. Прынамсі – куды часцей, чым... не мені таго вартае: «*Memento vivere*» – помні пра жыццё (В. Доўнар «Гора горкае»).

Выкарыстоўваючыся ў блізкім кантэксце, супрацьпастаўляючыся адзін аднаму, утвараючы кальцавую кампазіцыю, варварызмы ўплываюць на ўспрыманне працытаванага прыкладу як сентэнцыі.

А. Рыцарава ўключае варварызмы і іншыя запазычанні ў інтэрнацыяналізмы і пацвярджае, што іх ужыванне дастаткова часта прадыхтавана прагматычнымі прычынамі: імкненнем адрасанта аказаць уздзеянне на адрасата, стварыць спрыяльныя ўмовы для ўспрымання інфармацыі, пераканаць у слушнасці ўласнага меркавання [4]. У такім выпадку напісанне слова арыентуе на змяненне семантыкі пры яго метафарычным пераасэнсаванні, у прыватнасці, на ўзроўні прагматычнага кампанента. Як правіла, вар'іраванне прагматычнага кампанента тлумачыцца імкненнем адрасанта ў з максімальным эфектам выкарыстоўваць патэнцыял, закладзены ў значэнні па-лацінску запісанага слова.

Сучасная мастацкая проза ілюструе даволі частае выкарыстанне запісаных лацінскай графікай слоў, словазлучэнняў, сказаў, цэлых фрагментаў тэксту. Такі запіс адлюстроўвае індывідуальнае ўспрыманне рэчаіснасці персанажам твора або аўтарам і можа перадаваць розныя прагматычныя значэнні:

- максімальна дакладнае апісанне аб'екта:

Тады Ганс шчыра радаваўся яе прысутнасці ў доме і нават рабіў маленькія падарункі: прачнуўшыся раніцай, яна знаходзіла на тумбачцы сарамліва пакладзены з краю букецік маргарытак, або загорнутую ў талію духмяную паперу брошку, або залацістую круглую бляшанку з надпісам «Danish Butter Cookies», бляшанку, якая сама па сабе з'яўлялася шэдэўрам, а ўжо разнастайнае cookies, то бок печыва, якое ў ёй ляжала, па выглядзе і смаку ўвогуле, на яе думку, не прызначалася для простых смяротных (А. Брава «Дараванне»).

Відавочна, што, выкарыстоўваючы лацінскія літары, аўтар звяртае ўвагу на тое, што Ганс частаваў дзяўчыну менавіта замежным печывам, якое яна ўспрымала як нешта неверагоднае, прычым асэнсаванне неверагоднасці прыходзіла ў першую чаргу ад усведамлення сэнсу нязвыкла пададзеных слоў;

- характарыстыку маўлення замежных персанажаў:

Тут ён [Ганс. – В. III.] заплюшчыў вочы, паказваючы, што размова скончана, а праз хвіліну зацягнуў хрыплым фальцэтам: «Im Namen des Vaters? Des Sohnes und des heiligen Geistes... Amen... Auf Wiedersehen... Auf Wiedersehen... Morgen um 9 Uhr gehen wir nach Hause, zu meiner Mutter...» (А. Брава «Дараванне»).

Гаворка Ганса прадстаўлена з захаваннем графіка-арфаграфічных асаблівасцей нямецкай мовы-крыніцы, якія не проста падкрэсліваюць

іншамоўнае вымаўленне персанажа (што мае істотную праспекцыйную накіраванасць і важнасць для асэнсавання сюжэтай лініі твора), але і дапамагаюць перадаць гэта маўленне з большай паўнатай і пераканаўчасцю. Прагматычная накіраванасць лацінскай графікі вынікае таксама з пададзенага ў зноскы перакладу: «*У імя Айца, Сына і Святога Духа... Амінь... Бывайце... Бывайце... Заўтра ў 9 гадзін пойдзем мы дамоў, дамоў, да маёй маці...*». Арыентуючы перакладзены тэкст на чытача, які не валодае нямецкай мовай, аўтар тым не менш падкрэслівае зыходнае замежнае гучанне;

- нежаданне перакладзеным словам паказаць наяўнасць у беларускай мове адпаведнага паняцця:

Хто ведае, можа, стары зноў вырашыў, што яго хочуць адправіць на фронт, і схаваўся? Каля месяца таму, вярнуўшыся з Эбенсфелда, яна ўбачыла Ганса, які бегаў па доме з пенай на вуснах і пашыранымі ад жаху зрэнкамі, у кашулі палыннага колеру з дзвюма нагруднымі кішэнямі ды шырокім поясам, якая адразу ж нагадала ёй форму салдат вермахта. «Гарольд сказаў, што я павінен ісці на вайну! Ён прымусіў мяне апрануць Uniform! Казаў, калі я не пайду, маю маму адправяць у Дахау! А я не хачу на вайну! Не хачу!! Я бачыў Vernichtungskrieg! Што будзе з маёй мамай?!» (А. Брова «Дараванне»).

На працягу ўсёй аповесці А. Брова адмаўляецца ад перакладу слова *Vernichtungskrieg* на беларускую мову, тым самым адмаўляючы нават наяўнасць такога паняцця ў культуры беларускага народа. Толькі пры першасным выкарыстанні гэтага слова яно пададзена са зноскай: *Vernichtungskrieg* (ням.) – расавая вайна;

- месца развіцця падзей:

Kavine...

Мора...

Андрэа...

Інгрыда...

Нарэшце, гэты раман Андрэ (М. Прохар «Паўночнае лета»);

...кінатэатр «Forum Coca-cola Plaza». Яна любіць глядзець містычныя або прыгодніцкія фільмы (М. Прохар «Восень у Вільнюсе»);

Бабулька – я гэта бачу – назірае за мной. А я ўсё ніяк не магу сысці.

– Kas jus laukti? (Кагосьці чакаеце?) – пытае яна (М. Прохар «Восень у Вільнюсе»).

Лацінскія запісы *Kavine* (з літоўскага – ‘кавярня’), «*Forum Coca-cola Plaza*», рэплікі (*Kas jus laukti?*) накіроўваюць на тое, што падзеі адбываюцца ў Літве, а значыць чытач павінен улічыць гэтыя абставіны пры інтэрпрэтацыі атрыманай аўтарскай інтэнцыі;

- асацыятыўную сувязь з іншай падзеяй (алюзію) для стварэння пэўнай эмацыйнай атмасферы, для перадачы адпаведнага настрою:

– *Заказвай сабе сама. Ці ты хочаш пагуляць у французскія фільмы? Ізабэль Аджані, Жэрара Дэпардзье ў фільме «Bon voyage»? Ведаеш, што такое «bon voyage»?*

– *Не. – Яе валасы мякка кранаюцца маёй шчакі.*

– *«Bon voyage» азначае «шчаслівай дарогі». Ты можаш вывучыць на памяць гэтыя словы і гаварыць мне іх кожны раз, калі я нарэшце буду сыходзіць з гэтага праклятага бара да гэтай праклятай машыны, якая прыходзіць толькі ў дзве гадзіны ночы. «Bon voyage» – гэта ж так рамантычна, ці не праўда? «Парыж, 1940 год» (М. Прохар «Назіральнік»);*

- нечаканае тлумачэнне назвы прывычнага запазычанага слова праз яго сувязь з іншым запазычаным словам:

– *Я доўгі час нічога не ведала пра грэйпфрутавы сок. Дзіўна: я доўга жыла і нічога не ведала пра яго. Аказваецца, грэйпфрут – адзін з відаў плоду «нумело», які еўрапейцы вынайшлі ў 1814 годзе і назвалі – ніколі не здагадаецца...*

Але я і не імкнуўся.

– *І назвалі grape, таму што ў яго быў пах вінаграду. Ёсць 27 відаў грэйпфрута. Уяўляеце? А дрэвы, на якіх растуць грэйпфруты, дасягаюць 12 метраў у вышыню. Звычайна грэйпфрут – кісла-салодкі. Але я люблю чырвоны грэйпфрут. Гэта сок для сапраўдных гурманаў. Пакаштуюце! (М. Прохар «Назіральнік»).*

Выкарыстоўваючы лацінскі запіс, аўтар звяртае ўвагу на тое, што дзяўчына вымаўляла гэта слова па-англійску, а значыць, дастаткова свабодна валодала замежнай мовай. У сувязі з гэтым можна сказаць, што лацінская графіка ў прыведзеным прыкладзе выконвае характарыстычную функцыю.

Відавочна, што, тлумачачы значэнне французскага выразу, персанаж не проста звяртае ўвагу на яго сэнс, а ўзнаўляе ў памяці суб'едніцы важны эпізод аднайменнага фільма, ствараючы аналагічны і адпаведны сітуацыі лірычны настрой.

2. Спалучэнне лацінскай графікі з іншымі спосабамі шрыфтовага выдзялення (вялікія літары, курсіў, двухоссе і інш.) робіць вылучаныя словы цэнтрам выказвання, канцэнтрацыяй імпліцытнага зместу. Па сутнасці, для ўказання прагматычнай значнасці пэўнага слова ці выразу ўжо дастаткова яго дадатковага графічнага афармлення. Аб'яднанне названых спосабаў асэнсоўваецца як указанне аўтара на прагматычнае ядро тэксту (кантэксту), яго настойлівая просьба расшыфраваць скрытае паведамленне, пацвярджаннем чаму можа стаць наступны прыклад:

Тром жанчынам з тых, якімі захапляўся па-сапраўднаму, удавалася пазбыць мяне трэцяй часткі быццам бы непакіснага ЭГО. Яшчэ ў двух выпадках я ахвяраваў паловай сваёй зацятай душы. І толькі адной каханай належаў больш чым сабе... (М. Касцюкевіч «Lex talionis»).

Сілу кахання аўтар непасрэдна звязвае з рэшткамі эгаізму: чым іх менш, тым мацнейшае каханне. Для раскрыцця падтэксту дастаткова асэнсавання прагматычнага зместу вылучанага слова.

3. Кантэкстуальна блізкае спалучэнне лацінскай і кірылічнай графікі суправаджаецца двайным запісам – спалучэннем шрыфта мовы крыніцы і яго кірылічнай транскрыпцыяй. Найбольш тыповыя прагматычныя значэнні, якія перадаюцца такім спалучэннем, наступныя:

- акцэнтаванне ўвагі на экзатычнасці слова:

А Ральф так разышоўся, што павёў яе ў кавярню і нават заказаў шампанскае – зразумела, тое, што пад гэтым разумеюць яе суайчыннікі, бо сапраўднае шампанскае (Shampranger) робіцца толькі ў Шампані ды каштуе шалёных грошай, усё астатняе – віно ігрыстае, тут яго называюць Sekt; па няведанні яна калісьці казалася немцам, што ў Беларусі п'юць па святках Shampranger, і ў тых вочы на лоб лезлі ад здзіўлення ды жаху перад дурным марнатраўствам людзей, якія не грэбуюць чужым паношаным адзеннем (А. Брава «Дараванне»).

Дом састарэлых – Pflegeheim або Seniorenheim, як ён тут называецца, аточаны англійскім газонам з падстрыжанымі ў выглядзе правільных конусаў кустамі (А. Брава «Дараванне»).

Прапануючы лацінскі запіс назвы шампанскага і дома састарэлых, аўтар акцэнтуюе ўвагу не столькі на адрозненні гучання слоў, колькі на адрозненні абазначаных імі паняццяў: сапраўднае шампанскае прынцыпова адрозніваецца ад таго, што прывыклі называць адпаведным словам, а дом састарэлых нават знешне не нагадвае дзяўчыне аналагічныя ўстановы на радзіме.

4. Граматычнае асваенне лацінскіх слоў суправаджаецца граматычнай адаптаванасцю, спалучэннем лацінскага запісу запазычанага слова і кірылічнага запісу яго формаўтваральнага афікса (у прыватнасці, флексіі). Граматычна асвоеныя словы могуць выражаць наступныя прагматычныя значэнні:

- звыкласць успрыняцця пэўных слоў і выразаў на працягу даволі доўгага прамежку часу.

Звычайна такое значэнне суправаджаецца двайным запісам – спалучэннем шрыфта мовы крыніцы і яго кірылічнай транскрыпцыяй (заўвага: шрыфт цытуемага прыклада захаваны):

Рабіў [Ганс. – В. Ш.] усё моўчкі, агрэсіўна адштурхоўваючы яе за спакойваючыя рукі. Іншым разам, учыніўшы вэрхал, клаўся спаць, а

раніцай – ну проста нявіннік! – абураўся, што Ральф і суседка нібыта змовіліся і ўтварылі ў яго накоі гэты «унорднунг» (нойе орднунг, новы парадак – выбурбольвала аднекуль з патрывожанай памяці, яна нават здзіўлялася сама сабе: трэба ж, для колькіх яшчэ пакаленняў нямецкая мова застанеца звязанай з тым акупацыйным *nei Ordnung*’ам?). <...> (А. Брава «Дараванне»).

Частковая фанетычная асвоенасць вылучаных курсівам слоў, відавочна, звязана з частотнасцю іх выкарыстання, вызначэннем правіл паводзін на захопленай тэрыторыі, настолькі працяглым, што нават атрымлівае граматычную адаптаванасць (*Ordnung*’ам) і знікае патрэба ў тлумачэнні іх зместу, якое, хоць і прыводзіцца, аднак успрымаецца як другаснае, непатрэбнае;

- жаданне адаптавацца да іншамоўнага асяроддзя:

І калі яна выпіла свой бакал *Sekt*’а, Ральф наведаміў, што заўтра ніяк не можа адпрасіцца з працы, тэрміновы заказ, таму везці Ганса ў багадзельню давядзецца ёй (А. Брава «Дараванне»).

Нават наяўнасць перакладу паралельна пададзеных лацінскім шрыфтам слоў і спроба прыстасаваць іх граматычную аформленасць на ўзор беларускамоўных слоў (*Sekt*’а) не пацвярджае таго, што адпаведная назва можа стаць звычайнай, паўсядзённай;

- тыповасць сітуацыі на пэўным прамежку жыцця персанажа:
У суправаджэнні лекара Ларыса праходзіць па этажах Pflegeheim’а (А. Брава «Дараванне»).

Частае наведванне дома састарэлых дазваляе прывычна асэнсоўваць яго іншамоўную назву і нават успрымаць як даўно вядомае, актыўна ўжывальнае слова, што дапускае магчымасць змянення яго формы на ўзор роднай для Ларысы беларускай мовы.

Пад уплывам кантэксту магчыма фарміраванне разнастайных дадатковых прагматычных функцый лацінскай графікі. Асэнсоўваючыся як уласна мастацкія прыёмы, запазычанні вылучаюцца патэнцыялам уздзеяння на чытачоў і выкарыстоўваюцца для павышэння інфарматыўнасці і экспрэсіўнасці выказвання. Экспрэсіўнае значэнне, якое набывае лацінскі запіс у тэксце, аказваецца магчымым дзякуючы прагматычнаму змешванню разнастайных, стылістычна не звязаных адзінак, якія дастаткова лёгка засвойваюцца кантэкстам, забяспечваючы ўвагу чытача. Прагматычныя функцыі, якія выконваюцца іншамоўнымі запазычаннямі, накладваюцца і ўзаемна дапаўняюць адна адну, у выніку чаго ствараецца вобразная перспектыва ўсяго мастацкага твора.

Выкарыстанне лацінскага шрыфта ў розных варыянтах і спалучэннях характарызуецца шэрагам тыповых асаблівасцей, якія фарміруюць індывідуальны стыль пісьменніка. Пералічаныя і іншыя прагматычныя

значенні адлюстроўваюць імкненне аўтара зрабіць сваё маўленне больш выразным і індывідуальным, павысіць экспрэсіўнасць маўлення, зрабіць максімальна даступнай імпліцытную інфармацыю.

БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС

1. *Владимирова, С. В.* Роль заимствований в создании литературного портрета персонажей [Электронный ресурс] / С. В. Владимирова, Н. В. Костоломова. – Режим доступа : <https://moluch.ru/conf/phil/archive/27/2353>. – Дата доступа : 30.09.23.

2. *Звегинцев, В. А.* Мысли о лингвистике / В. А. Звегинцев. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 336 с.

3. *Колесова, Н. В.* Заимствования в идиостиле В. Аксенова : автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.01 / Н. В. Колесова. – Барнаул, 2005. – 20 с.

4. *Рыцарева, А. Э.* Прагмалингвистический аспект интернациональной лексики : На материале английского языка : дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.04 / А. Э. Рыцарева. – Волгоград, 2002. – 197 с.